

ՄԱՐԿԱԿԱՆ

ՆՈՐ ՀՐՈՏՈՐՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐ

13. ԳՆԻՒՍՏԱՆՑԻ. — Մկա ևս վան չունիմ: Փարիզ 1901: Տպ. Գ. Միսար: Հէջ 8^{րդ}: Գինը է 50 տոտ.:
 14. ԲԵՂԼՈՒ-ԲԵՂԵՆՍ Ա. — Ուրտ: Փարիզ 1901: Տպ. Գ. Միսար: Հէջ 8^{րդ} 58: Գինը է 1 ֆր.:
 15. ՓԱՇՏԵՆՍԻ ԴՈՒՅՑՈՐ Ա. Ե. — Մարդկութան ասմանման թշնամին: (Հնդկություն Պարսկաստանի Հակակողական ընկերության. Թիւ 1.) Ինքնը 1901: տպ. Մամուրեան: 8^{րդ} էջ 71: Չքի:
 16. ՄԱՀԱԼ ՊԱՐԹԵՆ: — Կազմեց թ. Թ.: 1. պատկերով: Մ. Պետերբուրգ 1902. Տպ. «Պուշկինեան արագահայ», տպարան: (Հրատ. Յովհ. Արամանցի: Թ. 4.) 8^{րդ} էջ 24: Գինը է 5 կոպ.:
 17. ՄՍԻՐՈՒՊ-ՄԱՇՏՈՑ: — Կազմեց թ. Թ.: 1. պատկերով: Ներսիսապետաւ 1901. Տպ. Ա. Մ. Մալխասեանցի: (Հրատ. Յովհ. Արամանցի: 8^{րդ} էջ 31: Գինը է 5 կոպ.:

13—14. Մի և էն էն էն էն: Սրտաշարժ պատմութիւն մին է, որ ճիշդ 1904 Նոյեմբեր 22 Հանդիպում է, ինչպէս ամենուն ծանօթ է: Գրքայի՝ ընթերցողին առջև կը ներկայացնեն, յաշտ եւ ազգու. եղանակաւ մեր գիշացողին՝ իւր գաւառ ու անողորմ դրացիներն — քրդէ... կրած տառապանքները, ծծծն ու կարածը, զրկանքն ու կոշկաւորը: Նմանապէս որդորդելով դատաւարաց ընթացքը՝ Հարստահարութիւն ու բռնական միջոցները: Այս պատճառաւ խեղճ գիշացողն տուն տեղ ձգելով՝ կը ստիպուի գաղղիւ, ինչ միջոցով եւ մեր... Իւր բոլոր նպատակը օտար երկիր անցնիլ է, որուն հասնելու համար ամէն միջոց ի գործ կը դնէ: Ցեղն ալ հոգը չէ, մայն թէ նոյն տեղը քուրդ չգտնուի, ուր կարենայ բռնել, թէ ալ մեկն մը վախ չունիմ: Կը կրնէ օտար սահմանը, բայց չայրենիքը զուրկ, անխաժ ու անգործ՝ օրերը կ'անցընէ, մինչեւ որ որոնման մահը տառապելոյն վրայ խոցալով՝ անոր հանգստեան տեղ մը կը պարեւեւ, որ առանց մեկն մը վրէտ ու զրկանք կրելու անխաղ կը հանգչի:

Ուրի: Գործ տեսնող Բորգոման երիտասարդ խմբի մը ճառասացութիւններն ու գիշացողական ջանքերով թիւնները (թշնամի փնտռելն եւ աւարները ձեռքէն առնուլը...) կը ներկայացնեն մեզ գրքային: Բոլոր պատմութիւնը շատ պարզ եւ ընտանեկան սոցով գրուած է: Ծառերը կրկնող ու դրսիւ էն: Բովանդակութեան համառոտ ստորագրութիւնը ներկայացնել տեղոյն չէ: Աս մայն կը յանձնարարենք, որ չայրենաւոր անձ մը իրեն պարզը համարելու է այս երկու գրքերիցը զմեկն, եթէ կարելի է մեծ ճշտակութեամբ (որ զեղով կը վաճառուի), մասնաւոր որ ստույգ շահը հայ որբերու պիտի յատկանայ: Գնելու ուղտը գիմելու է այս հասցեին: Imprimerie B. Missac, 4, rue Ortolan-Paris (5^e). 4. ՀԱՄԻՐ.

15. Մարդկութեան միջոցով իշխում: — Պարսկաստանի նորահաստատ (1899) Ընկերութիւնը, իւր նպատակին համախի ճշգնելով՝ ձեռնարկած է հետզհետեւ տեղերը հրատարակելով՝ ճանչընել տալ Հայուն՝ հանրութեան ապակա-

նիշն, որելից ըմպելին: Այս վաճառաւ: որ էլ յայ կը տեսնէ տեսարակս՝ Մարդկութեան ամենամեծ թշնամին՝ պատշաճ տիրապետել: Յիշատի թերեւս չէ գործած անցեալ դարերուն պատերազմը, ժառտախտ, սպիւն... մյն աւերակն՝ որչափ՝ որելից ըմպելին, որուն շարիքը գեւարքի ժամանակ մեծ է: Եարգ. Հեղինակը՝ քաջ կը հաւատատէ իւր յառաջողարար, ապացուցանելով որելից ըմպելիաց յառաջ շարժման հիմանքը՝ կենաց կարճութիւն, պատճառ՝ զանազան հիւսնգութեանց եւ գլխաւորաբար անբարոյականութեան սկիզբ: Գիտահատելի մասնեկն դիտել կենս այն է՝ որ Գիշ, Գիշերին, Գիշերին, (Գիշեր) հիւսնգութեանց խառնուած անոններու շարքին մէջ որելից ըմպելիաց հետեւաւ թեմաբը՝ սերունդներու վրայ անտեսած ծանոթ համաճարակ թեղախտ, շրջակայ թիւնը, ապշու թիւնը... մոռցուեր են: Մինք մարդասիրական Ընկերութեան զարգացում է վեհաճեմ գործաւցաց՝ անուն կը մաղթենք, հրատարակելով հայ ազգիս մատակարարած մեծ օգուտը: Ի նպաստ Ընկերութեան կը ծանուցանենք, որ առաջ խորութեան ազգի եւ կրօնի կ'ընդունի իւր մէջ, ամէն սեւի ու աստիճանի անձ, ասոր տարեկանէ վեր, այն բարոյական պարտքն միայն վառելի գնեւ լով՝ որ նիւթապէս, իրենց կարողութեան ներսին չափ, օգնեն կենդանական վարչութեան, թերթեր հրատարակելու, ՉԻՐ բաշխելու համար: Մատակարար ալ չէ կը բաշխուի եւ ցանկացողը 10 կոպ. ծաւ բու ծախք միայն միջանդով, կը ստանան շահեկան մատենաւ:

Այս մարդասիրական Ընկերութեան, Նիւթապէս օգնելու հրաւերն իրախուսեալ պիտի կարգայինք, եթէ մեծատուն՝ բայց ժողովալ տնւանց թիւը գունե մատնացողը ըլլալու հաւանական թուեր մեզի:

16. Սեւի Պարթեւ — Ե. Թ. իւր կենսագրական հրատարակութեանց հրատարակելու իշխումը Սեւին Սահակայ Պարթեւի կենսին ու գործունեութիւնը: — Հայ նշանաւոր գէմբերն մին կը հանգիստանայ ազգային պատմութեան մէջ Ս. Սահակ, հայ քրիստոնէական հորդորներ երբորը Նստող, որդի Մեծին Ներսիսի: Ներքող անգործ պիտի երեւայ փոքր տնարկ մ'իսկ նեւեւն ազգային անցեալ պատմութեան վրայ, տեսնելու մեծին Սահակայ բռնած գիշերն ու նշանակութիւնը: Մէկ կողմանէ աշխարհական իշխանութիւնը թշուառ հանգամանաց մէջ, երկուսի ճեղքուած աշխարհ, մին Պարսից թշուառութեան ներքեւ, միւսն Եռնաց, Հայաստան կրօնը դարձած պատերազմական ապապալի զօրաց. միւս. կողմանէ եկեղեցական իշխանութիւնը խաղալիկ եղած անհանձնար կաթոլիկոսաց ձեռքն, կը հնծեր Ս. Ներսիսի մահուընէ ետք: Ահա երկրին պայպիսի գրքի մէջ Ս. Սահակ (389ին) կաթոլիկոսութեան դահճը բարձրանայ: Այսպիսի ապարեղ մը բաց թիւր գործունեութեան առջև, ուր պիտի շարունակէր իւր Մեծ Հորն սկսած, եւ զոր հանցի իսկ ի գլուխ:

Նշանաւոր հասցեով՝ Mr. Le Président de la Société Antiaicollique de Perse, à Tauris (Perse).

— Այս Մեծ Հանձարին կենաց է ահաւաստիկ, որ կը միջամարի Ե. Թ., որ ի հարկէ շատ հեռուներն մտացած է ըստ ամենայն պատշաճութեան եւ ապաւանտած հրատարակութիւն մ'ի լոյս հանելէ, իւր այս 24 էջերու մէջ ամփոփած գրութեանը, Հեղինակն, այս՝ ինչպէս նաեւ միտս գործող մէջ յաւանդէ նպատակաւ. կը գործէ, այս է հանրութեան օգտուելու եւ մայրենի երկասիրութիւնները բնականել. որ ամենայն գովութեան արժանի է: Վայրապարպեղ տէրէն փնտռել այսպիսի հրատարակութեանց մէջ բանասերն այն ամենն, զորոնք կ'անկախէր իւր հետաքրքրութիւնն: Ըստ այսմ՝ Հեղինակին նպատակին համեմատ նկատելով՝ գրութիւնը, հարկաւ յաջողած պէտք ենք համարել եւ յանձնարարել ամեն ազգասէր անհասներու ընթերցանութեան: Ն. Ա.

17. Մեղու-Մաշտոց: — Ոչ սակաւ գնահատութեան արժանի պէտք ենք համարել այն երկասիրութիւնները, որոնք ի լոյս իւր գտն' ոչ թէ բերագորի նիւթերով ծանրաբեռնեալ, այլ կենդանացեալ որոշ նիւթի մը վրայ նուիրած համակ հայկազ պատմութեանց կենսագրութեան: Բայց այս որպէս գովութեան արժանի կէտ մըն էր, այնչափ անուշադրութեան ձգուած էր շատ ժամանակէ ի վեր: Ահա յառաջ կը մատչի «Ե. Թ.» իւր «Մեղու-Մաշտոց» գործովն, որ բովանդակ նուիրուած է Ս. Մաշտոցի կենսագրութեան: Մեծ մտադրութեան արժանի կէտ էր այս, եւ գրեթէ մեծ անդուծում մը բաց կը թողար հայ գրականութեան մէջ: Տեսած էինք, ընտրութիւնը ժամանակին ընթացքին համեմատ չէր եղել, Ս. Գրիգորի ընդարձակ կենսագրութիւնը (գրաբար, որ կ'արժէ լուսադրին ուսումնասիրութեանը հրատարակուած տեսնել.) Ս. Ներսիս թեմի Պարթեւի վարեն ու գործանելութիւնն (ի Հ. Ղ. Յովնանեան Վիեննա 1851. 8^ր էջը 82.) — Պետրոս Գեառապարծ (Եջմեցի 1897. ի Կ. Կոստանթնուպէ) Ս. Ներսէս Զնորձայի (ի Հ. Ղ. Ալեքշանէ, Վիեննա. 1893.) եւն եւն: Ահա այս հոյաւակ պատմագրութեանց մէջ բաց կը կենային այն գէտներու կենսագրութիւնները, որոնք ազգին նոր կերպարանք էին տուած եւ գրութիւնն իսկ պահպանած: Այս բացն ըստ իմիջ կը լրացնէ այս ձեռնարկն:

Ինչպէս բոլոր բովանդակ երկասիրութիւնն նուիրուած է Ս. Մաշտոցի կենաց եւ համարուած է նաեւ գործանելութեան: Աշխատաւոր «Ե. Թ.» գիտած է գործողն մէջ լինաւորաբար ժողովագետեան մայրենի հրատարակութիւն մ'ընել, հետեւաբար չէր կրնար մասնադրապէս ուշադրութիւն դարձնել այն կէտին, զոր գիտնական աշխարհն կը պահանջէ, այս է, գործունէութեան եւ արդեանքը: Մեծ եւ ի հարկէ շատ ընդարձակ հրատարակութեան մը պէտք էր միտել Հեղինակին, եթէ այս ամենուն միտ զներ: Այս հանգամանաց մէջ անհայտ է այսու ընդունակ, աշխարհի պահանջն գահացնել:

Ժողովագետն համար շատ օգտակար եւ յաջող հրատարակութիւն մըն է, եւ կրնանք ու պէտք ենք ջերմապէս յանձնարարել ճշմարիտ ազգասեր-

ներու, մեր սիրելի Հօրն կենսագրութիւնն, որուն կը պարտինք համարեն հայութեան այժմեան գոյութիւնը: Բայց թող այս մեզ Յ. Հեղինակն քանի մը գիտողութիւն ընել, որոնց ուշադրութիւն չէ դարձուած: ՉԱ. Մաշտոց մեզ պայտելի ընդդէմ է իւր գործանելութիւնն, յատկապէս գրի գիւտն: Սակայն այս մասն շատ զխաբուկեմ կը գտնենք. պէտք էր «Եթէ ոչ ընդունակներն» — գտնէ մասնադրաց պատմագետներ կրննէ, որով մտաւորութեան վճէն կ'ապրի այնչափ ճիգն, կը տեսնուի անխոնջ յարատեւութիւնն, եւ միով բանիւ մեր ոյժմու վայելած գրող անցեալ պատմութիւնն, տաժանելի գիւտն: Ս. Մաշտոցի արուած երկասիրութիւնը շատ անհաւանական են: Այժմու «Մաշտոց» կրող մատենին լեզուն բացարձակապէս կը մերժէ Ս. Մեղու-Մաշտոցի վերագրելն. նոյնպէս «Մեծ պահագ» շարականներն: ՉԱ. Մաշտոց կ'աճողի ուսութեան գահէ բարձրացած կը համարի Հեղինակին յետ Ս. Սահակայ, զոր շատ նորապարէ գտնենք: Մտանադիրը կորին, Փարպեցի, Մ. Խորենացի չեն յիշատակէր այս դէպքն: Խորենացու խօսքերն տեղապահ եղած կրնանք ենթադրել: Եւ յայտնապէս կ'ըսեն թէ յետ Ս. Սահակայ Մաշտոցի հրամանաւ կ'աճողի ուս ընտրեցաւ Ս. Յովսէփ: Այս եւ այսպիսի քանի մը թերութիւնք ի բաց հանելով կրնանք յայտնել երկասիրութիւն անուանել եւ մաղթել Հեղինակին ուրիշ այսպիսի ազգայն անձնաւորութեանց հետաքրքրական կենսագրութիւններ մատակարարել հայ ժողովագետն, որով միանգամայն մոռացու թէ նա ընդ մատենութիւն մը հետեւեալն կենանք ու գործենք: Ն. Ա.

ԲՈԿԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Մեծ-Քերականն Գեղ. Այտնեան. 313:

ՄԵՏՆԵՐԱԿԱՎԱՆ — Նկատողութիւններ Նոյնէի պատմութեան վերաբերեալ. 317:

ՆԵՆԱԿԱՎԱՆ — Բժիշկ Դոկտ. Նահապետ Ռուսինեան. 321:

ԼԵՃՈՒՄԱՆԱԿԱՆ — Արարիկի գաւառաբարձը. 326:

ԱԶԳԱԿԱՎԱՆ — Հայ Ժողովրդական Դիցազնական վէպը. 330:

ԹՂԱՅՈՒԹԻՒՆ — Գրական ժամանց. 333: — Պատմական շփոթ գէպ մը. 337:

ՄԵՆԱԿԱՎԱՆ — Հայաստան, Քրդաստան եւ արեւմտեան Պարսկաստան բարեկամանա-տրեստանայ սեպագրերու համաձայն. 338:

ՍՅԼԵՒՍԵԼԷ
ՆՈՐ ԷՐԱՍՄԱՆԿՈՒԹԻՒՆ. 343:

ԷՐԱՍՄԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՊԵՏԱՆՈՒՄԱՆՈՒ ԽՊԱԿԱՐԴ
Է. ԻՍՓԱՆԵԼ Գ. ՊԱՐՈՆՅԱՆ

Է. ԻՆԵՆԵԼ՝ ՄԻԹԹԱՐԵԱՆ ԶԳՐԱԿԱՆ